

УДК 341.1/.8: 304: 378.14

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-12\(40\)-147-160](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-12(40)-147-160)

Петрос Ольга Михайлівна доктор наук з державного управління, професор, головний науковий співробітник відділу взаємодії університетів та суспільства Інституту вищої освіти, Національна академія педагогічних наук України, м. Київ, тел.: (050) 552-62-99, <https://orcid.org/0000-0003-2941-1455>

ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ СОЦІАЛЬНОЇ ІНКЛЮЗІЇ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. Стаття присвячена з'ясуванню ключових європейських стандартів як основи формування національних стандартів соціальної інклюзії у системі вищої освіти. Дослідження ґрунтується на відборі, аналізі, порівнянні та узагальненні положень основних європейських офіційних документів щодо сутності, змісту та принципів соціальної інклюзії у вищій освіті. Пошук та відбір документів у дослідженні здійснено за такими ключовими поняттями як: інклюзія/соціальна інклюзія; академічна інклюзія; соціальний вимір вищої освіти; різноманітність; рівність/нерівність; виключення/відчуження; недискримінація, та їх співвідношення. Джерельну основу дослідження складають положення «Сорбонської декларації» (1998), «Болонської декларації» (1999), «Лондонського комюніке» (2007), «Паризького комюніке» (2018), а також документів Болонської групи спостереження (BFUG), серед яких «Індикатори та дескриптори для принципів соціального виміру в Європейському просторі вищої освіти» (2024) та ін.

Зміст дослідження логічно розкриває виконання основних завдань дослідження, спрямованих на (1) розкриття змісту спеціальних європейських стандартів соціальної інклюзії у сфері вищої освіти; (2) з'ясування новітніх стандартів та підходів до соціальної інклюзії у вищій освіті.

У дослідженні запропоновано визначення *політики соціальної інклюзії (соціального виміру) у вищій освіті як системи* правових, науково-дослідних, програмно-цільових, фінансово-економічних, організаційних, інформаційних (соціально-психологічних) заходів національного та інституційного рівнів, що формуються та реалізуються з метою розбудови простору інклюзивної вищої освіти для забезпечення соціальних прав людини, щоб «нікого не залишити позаду», *шляхом* (1) усунення соціальних бар'єрів, які спричиняють нерівність можливостей, виключення/відчуження від вищої освіти окремих людей/груп людей, зумовлену їх різноманітністю (за расою, статтю, соціальною структурою, етнічною приналежністю, релігією, здоров'ям, здібностями та ін. соціальними, економічними, гуманітарними та політичними характеристиками), (2) забезпечення формування правової культури щодо соціального

різноманіття, рівності, недискримінації, інклюзії, справедливості, (3) створення умов для покращення можливостей/шансів представників різних соціальних груп (відповідно до існуючої соціальної структури населення) на справедливий доступ, навчання та завершення вищої освіти в усіх ЗВО за усіма освітніми програмами усіх галузей знань.

Ключові слова. Соціальна інклюзія/інклюзія; вища освіта, політика, європейські стандарти; академічна інклюзія; соціальний вимір; різноманітність; рівність/ нерівність; виключення/відчуження; недискримінація.

Petrova Olha Mykhailivna Doctor of Science in public administration, Professor, Chief Research Fellow of the Unit of Interaction between Universities and Society of the Institute of Higher Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, tel.: (050) 552-62-99, <https://orcid.org/0000-0003-2941-1455>

THE EVOLUTION OF POLICY OF THE EUROPEAN SOCIAL INCLUSION STANDARDS IN HIGHER EDUCATION

Abstract. The article is devoted to clarifying key European standards as the basis for the formation of national standards of social inclusion in the higher education system. The study is based on a comprehensive selection, analysis, comparison, and generalization of the provisions of the main European official documents on the essence, content, and principles of social inclusion in higher education. The search and selection of documents in the study was carried out according to such key concepts as: inclusion/social inclusion; academic inclusion; social dimension of higher education; diversity; equality/inequality; exclusion/alienation; non-discrimination, and their correlation. The source basis of the study is the provisions of the “Sorbonne Joint Declaration” (1998), the “Bologna Declaration” (1999), the “London Communiqué” (2007), the “Paris Communiqué” (2018), the «Rome Ministerial Communiqué» as well as documents of the Bologna Follow-up Group (BFUG), including “Indicators and Descriptors for the Principles of the Social Dimension in the European Higher Education Area” (2024), etc.

The content of the study logically reveals the fulfilment of the main research tasks aimed at: (1) revealing the content of special European standards of social inclusion in the field of higher education; (2) clarifying the latest standards and approaches to social inclusion in higher education. The study proposes a definition of the policy of social inclusion (social dimension) in higher education as a system of legal, scientific and research, program-targeted, financial and economic, organizational, informational (socio-psychological) measures at the national and institutional levels, that are formed and implemented with the aim of developing the space of inclusive higher education to ensure social human rights in order to “leave no one behind”, by (1) eliminating social barriers that cause inequality of

opportunities, exclusion/alienation from higher education of individual people/groups of people due to their diversity (by race, gender, social structure, ethnicity, religion, health, abilities and other social, economic, humanitarian and political characteristics), (2) ensuring the formation of a legal culture regarding social diversity, equality, non-discrimination, inclusion, justice, (3) creating conditions for improving opportunities/chances representatives of different social groups (in accordance with the existing social structure of the population) to fair access, study and completion of higher education in all higher education institutions in all educational programs of all fields of knowledge.

Keywords: social inclusion/inclusion; higher education, policy, European standards; academic inclusion; social dimension; diversity; equality/inequality; exclusion/alienation; non-discrimination.

Постановка проблеми. Ключовими новітніми тенденціями у системі вищої освіти, за даними «Trends 2024», є стійка еволюція закладів вищої освіти, які зосереджують увагу на навчанні та викладанні, *соціальної інклюзії*, взаємодії з суспільством, міжнародній діяльності, а також на умовах для викладачів і студентів. Рівність, різноманітність та включення є головним пріоритетом і ключовою цінністю для майже 90% університетів (Equity, diversity and inclusion б EDI). Приблизно стільки ж ЗВО мають стратегії та політику щодо EDI, а ще 8% установ планують впровадити такі політики в майбутньому [1].

Важливість надання можливості отримати вищу освіту на справедливій основі підтверджується поширеними доказами багатьох переваг як особистого так і суспільного значення. Тому, як в інтересах соціальної справедливості, так і економічної ефективності, важливо кожній людині забезпечити рівні шанси на доступ до вищої освіти, можливості навчання та здобуття вищої освіти, незалежно від доходу та інших індивідуальних характеристик, включаючи стать, етнічну приналежність, релігію, мову, сімейне походження, інвалідність та ін. [2].

На окрему увагу у цьому контексті, заслуговує вивчення європейських стандартів, які є важливою умовою розвитку більш інклюзивної і справедливої національної системи вищої освіти та інтеграції до Європейського простору вищої освіти (European Higher Education Area, АНЕА). Це завдання набуває особливого значення для України в умовах триваючої військової агресії російської федерації та появи, окрім традиційних, нових соціальних груп, потребуючих додаткових заходів для забезпечення рівного доступу до вищої освіти. Це, передусім, ветерани війни, сім'ї загиблих і поранених військових, постраждали від бойових дій цивільні громадяни, вимушено переміщені особи та ін. Завдання імплементації європейських стандартів в систему національної політики соціальної інклюзії є невідкладним також у контексті набуття Україною статусу країни-кандидата та початку переговорів про вступ до ЄС.

Забезпечуючи формулювання принципів і прав, необхідних для імплементації соціальної інклюзії, ЗВО сприяють утвердженню культури соціальної та академічної інклюзії у вищій освіті та реформуванню тих елементів існуючої системи, які створюють бар'єри для справедливого доступу до вищої освіти, навчання та завершення її представниками усіх соціальних категорій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш часто цитованим у наукових джерелах та політичних документах є визначення інклюзії/соціальної інклюзії, запропоноване Світовим Банком та розглядається як: (1) процес покращення можливостей, шансів і гідності людей, які зазнали дискримінації на основі своєї ідентичності, для участі в суспільстві (World Bank, 2013) [3]; (2) процес удосконалення умов, в яких окремі особи та групи беруть участь у житті суспільства – покращення здібностей, можливостей та гідності тих, хто перебуває у знедоленому становищі через їхню ідентичність (World Bank, 2020) [4].

Невід'ємним елементом соціальної інклюзії у вищій освіті є академічна інклюзія. В дослідженнях EVROSTUDENT застосовують Модель V.Tinto для пояснення академічної та соціальної інклюзії студентів до вищої освіти та їхньої здатності завершити навчання за програмою. **Академічна інклюзія**, за V.Tinto, визначається академічною успішністю студентів, рівнем інтелектуального розвитку та сприйняттям позитивного досвіду в академічних умовах, в той час як **соціальна інклюзія** визначається залученістю до позакласної діяльності та наявністю позитивних відносин з однолітками (Lakhal, S., Mukamurera, J., Bédard, ME. et al., 2020) [5].

Соціальна інклюзія у вищій освіті в ЄС (або **соціальний вимір вищої освіти** – *social dimension of higher education*) стосується розширення доступу до вищої освіти та отримання вищої освіти для мало представлених груп, як умови покращення людського капіталу та інноваційного потенціалу Європи, сприяючи соціальній інтеграції громадян і збільшуючи ринкові можливості робочої сили [6, с.7].

Сприяння інклюзивності передбачає **забезпечення рівності** шляхом створення умов для справедливого представництва усього різноманіття студентів (студентів з різними характеристиками) у вищій освіті, охоплюючи спектр соціальних, економічних, етнічних, гендерних, фізичних та психічних характеристик. **Рівний доступ**, поряд з якістю та справедливістю, є фундаментальним стовпом політики вищої освіти. Визнаючи їх взаємопов'язану природу, ці три сфери політики слід розглядати як єдине ціле, оскільки їх ефективність залежить одна від одної [7].

На забезпечення рівності у вищій освіті спрямовані завдання соціальної інклюзії щодо подолання **нерівності в освітніх можливостях**: особи з низьким соціально-економічним становищем, мігранти та студенти з хронічними захворюваннями чи інвалідністю все ще залишаються недостатньо представлені у вищій освіті; продовжує існувати гендерний дисбаланс в багатьох

дисциплінах; до того, залишається високою ймовірність, що більша частка студентів з деяких мало представлених груп припинить навчання та залишить ЗВО без диплома [6]. Цифровий розрив, гендерна нерівність та не інклюзивне освітнє середовище називають основними перешкодами на шляху до інклюзивної освіти на сучасному етапі суспільного розвитку [8].

Поняття інклюзії прямо пов'язане також із завданнями подолання **виключення/відчуження** різних осіб або груп осіб. Серед причин, які найчастіше виступають факторами виключення у вищій освіті, є статеві, вікова, локаційна, професійна, расова, етнічна приналежність, релігія, громадянство, інвалідність, а також сексуальна орієнтація та гендерна ідентичність. Ці та інші види соціального відчуження позбавляють людей гідності, безпеки та можливості жити кращим життям [8].

Метою соціальної інклюзії у вищій освіті є розбудова простору інклюзивної вищої освіти, яка гарантує, що **«ніхто не залишиться осторонь/позаду»**[8] шляхом **усунення соціальних бар'єрів**, які є результатом ставлення та реакції на різноманітність за расою, статтю, соціальною структурою, етнічною приналежністю, релігією, здоров'ям, здібностями та ін. соціальними, економічними, гуманітарними та політичними характеристиками.

Метою статті є з'ясування ключових європейських стандартів соціальної інклюзії у вищій освіті як основи формування національних стандартів у цій сфері.

На досягнення мети визначено та виконано такі **завдання**:

- розкрито зміст спеціальних європейських стандартів соціальної інклюзії у сфері вищої освіти;
- з'ясовано сутність та новітні стандарти і принципи європейської політики соціальної інклюзії у вищій освіті;

Методологія дослідження ґрунтується на відборі, аналізі положень основних європейських офіційних документів щодо спеціальних стандартів соціальної інклюзії у сфері вищої освіти. Джерельну основу дослідження складають положення «Сорбонської декларації» (1998), «Болонської декларації» (1999), «Лондонського комюніке» (2007), «Паризького комюніке» (2018), «Римського комюніке» (2020), а також документи Болонської групи спостереження (BFUG), серед яких «Індикатори та дескриптори для принципів соціального виміру в Європейському просторі вищої освіти» (2024) та ін. Пошук та відбір документів для їх подальшого аналізу здійснено за ключовими поняттями, з'ясованими в ході теоретичного аналізу теми дослідження: інклюзія/соціальна інклюзія; академічна інклюзія; соціальний вимір вищої освіти; різноманітність; рівність/нерівність; виключення/відчуження; недискримінація, та їх співвідношення.

Виклад основного матеріалу. Важливе значення для імплементації соціальних стандартів у систему вищої освіти в європейському просторі мало визнання в «Sorbonne Joint Declaration» (1998) ролі вищої освіти для розвитку

ЄС. В цій декларації було зроблено заяву, що Європа – це не тільки євро, банки та економіка: це повинна бути також Європа знань. У документі, зокрема, обґрунтовано необхідність забезпечити, щоб студенти з різноманітними умовами мали можливість вступити до академічного світу в будь-який час свого професійного життя, мали доступ до різноманітних програм, у тому числі можливості для мультидисциплінарних досліджень, розвитку мовних навичок та вмінь використовувати нові інформаційні технології [9].

Соціальний вимір вищої освіти є також одним серед ключових аспектів досягнення цілей «Bologna declaration» (1999), що забезпечується з повагою до різноманіття культур, сприяння мобільності шляхом подолання перешкод для ефективного здійснення вільного пересування студентів, їх доступу до можливостей навчання, а також до відповідних послуг в процесах формування консолідованого європейського простору вищої освіти [10].

Керівні аспекти політики соціального виміру вищої освіти в країнах-членах ЄС визначено в «London Communiqué» (2007). Як вказано у документі, у відповідь на виклики в глобалізованому світі вища освіта повинна відігравати значну роль у сприянні соціальній єдності, зменшенні нерівності та підвищенні рівня знань, умінь і компетентностей у суспільстві. В комюніке, серед іншого, визначено *принципи соціального виміру вищої освіти відповідно до яких різноманітність представників вступу, участі і завершення вищої освіти на всіх рівнях повинна відображати різноманітність населення в країнах ЄПВО* [11].

Фундаментальна мета стратегії соціального виміру ЕНЕА – забезпечити, щоб студенти, які вступають, беруть участь і закінчують вищу освіту на всіх рівнях відображали різноманітність населення Європи, накладає зобов'язання на національному, регіональному та інституційному рівнях заохочувати розвиток навчання протягом усього життя, розкрити потенціал вищої освіти та забезпечувати постійний розвиток компетентностей і стимулювати більшу соціальну інклюзію, соціальну солідарність та громадянську активність, щоб вирішити питання участі у вищій освіті недостатньо представлених груп, задовольнити потреби ринку праці заснованої на економіці знань [12].

Життєво важливу роль вищої освіти як основи справедливих, відкритих та демократичних суспільств, а також ефективної зайнятості та сталого зростання окреслено в оновленому порядку денному у сфері вищої освіти «Renewed EU agenda for higher education» (2017), який є частиною ширшої стратегії Єврокомісії, спрямованої на підтримку молоді та зміцнення «European pillar of social rights» [13].

Посилення соціального виміру вищої освіти є також важливим завданням Болонського процесу забезпечення доступу, участі, рівних можливостей і високого рівня освіти є його першочерговими цілями [14, с.49], що було підтверджено в «Paris Communiqué» (2018) [15]. У цьому комюніке визнано

необхідність надання керівництва державам-членам щодо визначення та впровадження політики для покращення соціального виміру ЄПВО з метою підтримки ЗВО у виконанні їхньої соціальної відповідальності та сприянні формуванню більш згуртованого та інклюзивного суспільства шляхом покращення *міжкультурного розуміння, громадянської активності та етичної свідомості*, а також *забезпечення рівного доступу до вищої освіти*; розробки нових та інклюзивних підходів для безперервного вдосконалення навчання та викладання в межах ЄПВО, активізації міждисциплінарної та транснаціональної співпраці.

У 2020 р. робочою групою Bologna follow-up Group (BFUG) з соціального виміру вищої освіти було розроблено проєкт «Principles and Guidelines to Strengthen the Social Dimension of Higher Education in the ENEA» та представлено основні принципи подальшого розвитку соціального виміру у вищій освіті шляхом забезпечення того, щоб склад студентства справедливо відображав строкату соціальну структуру населення в ЄПВО [16]. Ці принципи та настанови було схвалено «Rome Ministerial Communiqué» (2020) [17] та представлено у Додатку II до комюніке. В документі окреслено бачення «побудови інклюзивного, інноваційного та об'єднаного ЄПВО до 2030 року, здатного підтримувати стійку, згуртовану та мирну Європу», що ґрунтується на зобов'язаннях «подолати соціальну нерівність, яка все ще обмежує досягнення повністю інклюзивного ЄПВО». У комюніке запропоновано уточнене визначення соціального виміру як такого, *що охоплює створення інклюзивного середовища у вищій освіті, сприяє справедливості та різноманітності й відповідає потребам місцевих громад* [18].

Важливим доповненням до цього документу є уточнений глосарій, у якому дано конкретизоване тлумачення ключових категорій осіб щодо соціальної інклюзії: недостатньо представлені студенти, знедолені студенти; вразливі студенти; дуже часто окремі особи мають кілька недостатньо представлених характеристик, тому важливо враховувати («перехресність») комбінацій різних характеристик цих категорій осіб [18]:

(1) Недостатньо представлені студенти - носії певних статусних характеристик (наприклад, стать, вік, національність, географічне походження, соціально-економічне становище, етнічні меншини), якщо їх частка серед студентів нижча, ніж частка порівнянної групи в загальній сукупності населення, що можна задокументувати під час вступу, протягом курсу навчання або після його закінчення. Люди зазвичай мають кілька недостатньо представлених характеристик, тому важливо враховувати комбінації недостатньо представлених характеристик («перехресність»). Крім того, недостатнє представництво також може вплинути на різні рівні вищої освіти – навчальну програму, факультет чи кафедру, ЗВО, систему вищої освіти.

(2) Знедолені студенти – студенти з обмеженими можливостями часто стикаються з особливими проблемами порівняно з їхніми однолітками у ЗВО.

Ситуація знедолення має багато форм (наприклад, інвалідність, низький сімейний дохід, слабка підтримка сім'ї або її відсутність, сирітство, віддаленість від школи, психічне здоров'я, вагітність, менше часу на навчання, оскільки потрібно заробляти на життя роботою або виконанням обов'язків по догляду). Ці фактори можуть бути постійними, виникати час від часу, або з'являтися лише протягом обмеженого періоду.

(1+2) Знедолені і недостатньо представлені не є синонімами. Студенти з обмеженими можливостями можуть бути частиною недостатньо представленної групи, але не обов'язково.

(3) Вразливі студенти – студенти з обмеженими можливостями, які можуть опинитися в не вигідному становищі і, до того, мати особливі потреби (захист). Наприклад, ті, що страждають на хворобу (включаючи психічне здоров'я) або мають інвалідність, або ж вони неповнолітні т.і. Ці студенти вразливі в тому сенсі, що вони можуть бути не в змозі забезпечити своє особисте благополуччя або що вони не можуть захистити себе від шкоди або експлуатації та потребують додаткової підтримки чи уваги. У документі визначено також **фундаментальні принципи соціального виміру вищої освіти.**

Важливе значення для систематизації та подальшого розвитку культури соціальної інклюзії (соціального виміру) вищої освіти в ЕНЕА має опублікований експертами Bologna Follow-up Group документ «Indicators and Descriptors for the Principles of the Social Dimension in the European Higher Education Area» (2024) в якому запропонована комплексна структура принципів, індикаторів, дескрипторів соціального виміру вищої освіти, надані вказівки ЗВО та органам державної влади для впровадження та моніторингу політики інклюзивної і адаптивної вищої освіти [19]. Основу документа складають *10 принципів* «Rome Ministerial Communiqué» (2020) [17]. Згідно з окресленими настановами, органи державної влади та ЗВО повинні інтегрувати ці принципи в такі *виміри вищої освіти*: освіта і навчання, дослідження, інновації, циркуляція і поширення знань, інституційне врядування та менеджмент, а також у політику розширення можливостей теперішніх та майбутніх студентів і працівників ЗВО. Для вимірювання прогресу в реалізації принципів соціального виміру у вищій освіті запропоновано *індикатори соціальної інклюзії (соціального виміру)*. Кожен індикатор супроводжується *дескриптором*, який описує атрибути, ознаки та характеристики індикаторів більш детально – тобто пропонує конкретні рекомендації щодо дійових кроків. Це забезпечує краще розуміння показників і пояснення того, як їх можна ефективно впроваджувати [19].

У звіті «The European Higher Education Area in 2024: Bologna Process Implementation Report» (2024) зазначено, що ключова мета у соціальному вимірі Болонського процесу це створити умови в ЕНЕА, де студенти відображають різноманітність населення, і походження студентів не впливає

на їх доступ до вищої освіти та участі у ній. З огляду на різноманіття соціально-економічної і культурної реальності в ЄНЕА, а також відповідальності за управління системами освіти та вищої освіти, кожна країна вирішує, які характеристики враховувати для порівняння складу студентського контингенту із загальною кількістю населення. Недостатньо представлені соціальні групи у вищій освіті можуть відрізнятися між країнами і регіонами. Наприклад, у той час як у Європі основна увага зосереджена на біженцях, у США – переважно на іммігрантах [20]. Разом з тим, у звіті наголошено на існуванні спільних груп ризику недостатньої представленості різних країн за такими характеристиками: низький соціально-економічний стан (низький дохід або низька освіта батьків), стать, статус іммігранта, інвалідність часто визнаються основними чинниками неблагополуччя і є центральними в політиці інклюзії [14, с.26].

Необхідною умовою реалізації політики соціального виміру вищої освіти ЄС є моніторинг ситуації на основі доступності і якості даних про систему освіти та діяльність випускників і, де це доцільно, людей, які залишили вищу освіту та професійно-технічну освіту та підготовку, не закінчивши навчання. Відповідно до Рекомендації Ради ЄС щодо покращення порівнянності даних, держави-члени повинні збирати дані в таких сферах [21]: соціально-біографічна та соціально-економічна інформація; відомості про освіту та професійну підготовку; інформація про працевлаштування чи підвищення кваліфікації; відповідність освіти та навчання працевлаштуванню чи навчанню протягом життя; просування по службі.

Висновки

1. Узагальнені результати дослідження дають підстави для формулювання визначення **політики соціальної інклюзії (соціального виміру) у вищій освіті** як системи правових, науково-дослідних, програмно-цілевих, фінансово-економічних, організаційних, інформаційних (соціально-психологічних) заходів національного та інституційного рівнів, що формуються та реалізуються з метою розбудови простору інклюзивної вищої освіти для забезпечення соціальних прав людини/груп людей, щоб «нікого не залишити осторонь/ позаду», шляхом (1) усунення соціальних бар'єрів, які спричиняють нерівність можливостей, виключення/відчуження від вищої освіти окремих людей/груп людей за ознаками різноманітності (за расою, статтю, соціальною структурою, етнічною приналежністю, релігією, здоров'ям, здібностями та ін. соціальними, економічними, гуманітарними та політичними характеристиками), (2) забезпечення формування правової культури щодо соціального різноманіття, рівності, недискримінації, інклюзії, справедливості, (3) створення умов для покращення можливостей/шансів представників різних соціальних груп (відповідно до існуючої соціальної структури населення) на справедливий доступ, навчання та завершення вищої освіти в усіх ЗВО за усіма освітніми програмами усіх галузей знань.

2. Необхідність забезпечення студентам можливостей доступу до вищої освіти будь-який час свого професійного життя було обґрунтовано в «Сорбонській декларації» (1998). Завданням забезпечення соціальної інклюзії відведено важливе місце в «Болонській декларації» (1999), що спрямована на утвердження цінностей поваги до різноманіття, сприяння мобільності та рівному доступу до можливостей навчання. Відповідно до провідних аспектів та принципів соціального виміру вищої освіти визначених в «Лондонському комюніке» (2007), структура представників різних соціальних груп до вступу, участі і завершення вищої освіти на всіх рівнях повинна відображати різноманітність структури населення в країнах ЄПВО в цілому. Керівні настанови державам-членам щодо визначення та впровадження політики для покращення соціального виміру ЄПВО визначено в «Паризькому комюніке» (2018).

2. Вагоме значення для систематизації концепції соціального виміру вищої освіти мають положення «Римського комюніке» (2020), в якому окреслено бачення побудови інклюзивного, інноваційного та об'єднаного ЄПВО до 2030 року, що ґрунтується на зобов'язаннях подолання соціальної нерівності, створення інклюзивного середовища у вищій освіті, сприяючого справедливості та різноманітності й відповідаючого потребам місцевих громад. Важливим доповненням до цього документу є уточнений глосарій, у якому представлено тлумачення ключових категорій осіб щодо соціальної інклюзії: *недостатньо представлені студенти, знедолені студенти; вразливі студенти та введено таке поняття як «перехресність», що враховує різні характеристики цих категорій осіб.* В «Римському комюніке» визначено також принципи соціального виміру у вищій освіті: (1) принцип стратегічного підходу до соціального виміру; (2) принцип гнучкості систем вищої освіти; (3) принцип інклюзивності всієї системи освіти; (4) принцип моніторингу та збору даних; (5) принцип консультування та керівництва; (6) принцип фінансування; (7) принцип інклюзивної інституційної культури; (8) принцип міжнародної мобільності; (9) принцип залучення громади; (10) принцип політичного діалогу.

4. Імплементацию стандартів «Римського комюніке» (2020) забезпечують розроблені експертами Болонської спостережної групи індикатори та дескриптори принципів соціальної інклюзії (соціальних вимірів) у ЄПВО, які забезпечують комплексний підхід до планування та вимірювання прогресу на шляху імплементации політик соціальної інклюзії. На окрему увагу заслуговують надані експертами вказівки ЗВО та органам державної влади щодо впровадження та моніторингу політики інклюзивної і адаптивної вищої освіти.

5. У цілому, за результатами здійсненого аналізу положень документів ЄС з'ясовано, що концепція соціальної інклюзії еволюціонувала від декларативної та доволі фрагментарної до однієї із ключових та наскрізних політик ЄС у сфері вищої освіти. Ця політика ґрунтується на розумінні того, що соціальна інклюзія є правовим обов'язком вищої освіти. Відтак, соціальний

вимір набуває все більшого визнання та посідає центральне місце у стратегіях вищої освіти на рівні інституцій ЄС, національному та інституційному рівнях. Новітня політика соціальної інклюзії у вищій освіті ґрунтується на цінностях заохочення справедливості та імплементації стандартів соціальної інклюзії для відображення різноманітності суспільства та розглядається як постійне зобов'язання в системі вищої освіти в цілому. Умовами забезпечення соціальної інклюзії у вищій освіті є вимоги: (1) забезпечити, щоб якісна та інклюзивна освіта повинна була адаптована до потреб сучасного і майбутнього суспільства, (2) враховувати як усі фази та етапи освіти і навчання, так і цілеспрямовано та стратегічно впроваджувати цифрові технології в освітню практику. Важливою умовою соціальної інклюзії вищої освіти є її наскрізний характер, міжсекторальний підхід, включення принципів доступності, справедливості, різноманітності в усі закони, політики й практики щодо вищої освіти, забезпечення рівного доступу до вищої освіти та збільшення участі у вищій освіті представників недостатньо представлених, знедолених, вразливих груп і «перехресних» груп.

Перспективним для подальшого дослідження, у контексті отриманих результатів, є з'ясування національних стандартів та особливостей їх імплементації в практики ЗВО.

Література:

1. Trends 2024. European University Association. Reference year: survey conducted in 2023. 2024. URL: <https://www.eua.eu/publications/reports/trends-2024.html>
2. Higher Education and Inclusion. Global Education Monitoring Report. Inclusion and education. 2020. 47 p. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373689/PDF/373689eng.pdf.multi>
3. World Bank. Inclusion Matters: The Foundation for Shared Prosperity. New Frontiers of Social Policy. Washington, DC. : World Bank Group. 2013. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/114561468154469371/Inclusion-matters-the-foundation-for-shared-prosperity>
4. World Bank. Social Inclusion. 2024. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/social-inclusion#:~:text=Social%20inclusion%20is%20the%20process,the%20basis%20of%20their%20identity.>
5. Lakhal, S., Mukamurera, J., Bédard, ME. et al. Features fostering academic and social integration in blended synchronous courses in graduate programs. *Int J Educ Technol High Educ.* 2020, 17, 5. URL: <https://doi.org/10.1186/s41239-020-0180-z>
6. Social Inclusion Policies in Higher Education. Evidence from the EU Overview of major widening participation policies applied in the EU 28. A. Kottmann, J.J. Vossensteyn, R. Kolster, A. Veidemane, Zs. Blasko, F. Biagi, M. Sánchez-Barrioluengo. European Union. 2019. 195 p. doi:10.2760/944713
7. Equity, inclusion and the transformation of higher education. UNESCO. 2023. URL: <https://www.unesco.org/en/articles/equity-inclusion-and-transformation-higher-education>
8. Biju, S., Pallath, V., More, B., Valsaraj, B., Ng, K.H. Future Inclusive Education. In: More, B., Biju, S., Pallath, V. (eds) *Improving Inclusivity in Higher Education*. Springer, Singapore. 2023. URL: https://doi.org/10.1007/978-981-99-5076-8_13
9. Sorbonne Joint Declaration. By the four Ministers in charge for France, Germany, Italy and the United Kingdom Paris, the Sorbonne, 1998. URL: https://ehea.info/media.ehea.info/file/1998_Sorbonne/61/2/1998_Sorbonne_Declaration_English_552612.pdf

10. The Bologna Declaration. Joint declaration of the European Ministers of Education. The European Higher Education Area. 1999. URL: https://ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/1999_Bologna_Declaration_English_553028.pdf
11. London Communiqué. Towards the European Higher Education Area: responding to challenges in a globalised world. Ministers responsible for Higher Education in the countries participating in the Bologna Process. 2007. URL: <https://www.edu.ro/sites/default/files/u39/Londra%202007.pdf>
12. Widening Participation for Equity and Growth. A Strategy for the Development of the Social Dimension and Lifelong Learning in the European Higher Education Area to 2020. European Higher Education Area (EHEA). 2015. URL: https://ehea.info/media.ehea.info/file/2015_Yerevan/71/5/Widening_Participation_for_Equity_and_Growth_A_Strategy_for_the_Development_of_the_SD_and_LLL_in_the_EHEA_to_2020_613715.pdf
13. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on a renewed EU Agenda for Higher Education. Brussels, 30.5.2017. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52017DC0247>
14. The European Higher Education Area in 2024: Bologna Process Implementation Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union. European Commission / EACEA / Eurydice, 2024. URL: https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/sites/default/files/2024-05/Chapter_1_European_Higher_Education_Area_key_data_0.pdf
15. Paris Communiqué. Paris, May 25th 2018. URL: https://ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/EHEAParis2018_Communique_final_952771.pdf
16. Principles and Guidelines to Strengthen the Social Dimension of Higher Education in the EHEA. Produced by the BFUG Advisory Group 1 for Social Dimension. 2020. URL: https://ehea.info/Upload/Board_HR_UA_68_4_2_AG1_PAGs_06022020.pdf
17. Rome Ministerial Communiqué. AHEA ROME 2020. 2020. URL: https://ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique.pdf
18. Rome Ministerial Communiqué. ANNEX II. Principles and Guidelines to Strengthen the Social Dimension of Higher Education in the EHEA. 2020. URL: https://ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique_Annex_II.pdf
19. Bologna Follow-up Group. Indicators and Descriptors for the Principles of the Social Dimension in the European Higher Education Area. Tirana: Bologna Follow-up Group. 2024. 24 p. URL: https://ehea.info/Immagini/BFUG_WG_on_SD_Indicators_and_Descriptors_4.3_2024_-FINAL_.pdf
20. Higher Education for Diversity, Social Inclusion and Community. A democratic imperative. Council of Europe Higher Education Series. 2018.No. 22. 256 p. URL: <https://theewc.org/content/uploads/2020/02/CoE-Higher-Education-for-Diversity-16x24-WEB.pdf>
21. Council Recommendation of 20 November 2017 on tracking graduates. Official Journal of the European Union. 2017/C 423/01. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017H1209\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017H1209(01))

References

1. Trends 2024. European University Association. Reference year: survey conducted in 2023. 2024. URL: <https://www.eua.eu/publications/reports/trends-2024.html>
2. Higher Education and Inclusion. Global Education Monitoring Report. Inclusion and education. 2020. 47 p. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373689/PDF/373689eng.pdf.multi>
3. World Bank. Inclusion Matters: The Foundation for Shared Prosperity. New Frontiers of Social Policy. Washington, DC. : World Bank Group. 2013. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/114561468154469371/Inclusion-matters-the-foundation-for-shared-prosperity>

4. World Bank. Social Inclusion. 2024. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/social-inclusion#:~:text=Social%20inclusion%20is%20the%20process,the%20basis%20of%20their%20identity>.
5. Lakhali, S., Mukamurera, J., Bédard, M.E. et al. Features fostering academic and social integration in blended synchronous courses in graduate programs. *Int J Educ Technol High Educ.* 2020, 17, 5. URL: <https://doi.org/10.1186/s41239-020-0180-z>
6. Social Inclusion Policies in Higher Education. Evidence from the EU Overview of major widening participation policies applied in the EU 28. A. Kottmann, J.J. Vossensteyn, R. Kolster, A. Veidemane, Zs. Blasko, F. Biagi, M. Sánchez-Barrioluengo. European Union. 2019. 195 p. doi:10.2760/944713
7. Equity, inclusion and the transformation of higher education. UNESCO. 2023. URL: <https://www.unesco.org/en/articles/equity-inclusion-and-transformation-higher-education>
8. Biju, S., Pallath, V., More, B., Valsaraj, B., Ng, K.H. Future Inclusive Education. In: More, B., Biju, S., Pallath, V. (eds) *Improving Inclusivity in Higher Education*. Springer, Singapore. 2023. URL: https://doi.org/10.1007/978-981-99-5076-8_13
9. Sorbonne Joint Declaration. By the four Ministers in charge for France, Germany, Italy and the United Kingdom Paris, the Sorbonne, 1998. URL: https://ehea.info/media.ehea.info/file/1998_Sorbonne/61/2/1998_Sorbonne_Declaration_English_552612.pdf
10. The Bologna Declaration. Joint declaration of the European Ministers of Education. The European Higher Education Area. 1999. URL: https://ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/1999_Bologna_Declaration_English_553028.pdf
11. London Communiqué. Towards the European Higher Education Area: responding to challenges in a globalised world. Ministers responsible for Higher Education in the countries participating in the Bologna Process. 2007. URL: <https://www.edu.ro/sites/default/files/u39/Londra%202007.pdf>
12. Widening Participation for Equity and Growth. A Strategy for the Development of the Social Dimension and Lifelong Learning in the European Higher Education Area to 2020. European Higher Education Area (EHEA). 2015. URL: https://ehea.info/media.ehea.info/file/2015_Yerevan/71/5/Widening_Participation_for_Equity_and_Growth_A_Strategy_for_the_Development_of_the_SD_and_LLL_in_the_EHEA_to_2020_613715.pdf
13. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on a renewed EU Agenda for Higher Education. Brussels, 30.5.2017. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52017DC0247>
14. The European Higher Education Area in 2024: Bologna Process Implementation Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union. European Commission / EACEA / Eurydice, 2024. URL: https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/sites/default/files/2024-05/Chapter_1_European_Higher_Education_Area_key_data_0.pdf
15. Paris Communiqué. Paris, May 25th 2018. URL: https://ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/EHEAParis2018_Communique_final_952771.pdf
16. Principles and Guidelines to Strengthen the Social Dimension of Higher Education in the EHEA. Produced by the BFUG Advisory Group 1 for Social Dimension. 2020. URL: https://ehea.info/Upload/Board_HR_UA_68_4_2_AG1_PAGs_06022020.pdf
17. Rome Ministerial Communiqué. AHEA ROME 2020. 2020. URL: https://ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique.pdf
18. Rome Ministerial Communiqué. ANNEX II. Principles and Guidelines to Strengthen the Social Dimension of Higher Education in the EHEA. 2020. URL: https://ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique_Annex_II.pdf

19. Bologna Follow-up Group. Indicators and Descriptors for the Principles of the Social Dimension in the European Higher Education Area. Tirana: Bologna Follow-up Group. 2024. 24 p. URL: https://ehea.info/Immagini/BFUG_WG_on_SD_Indicators_and_Descriptors_4.3_.2024._.-FINAL_.pdf

20. Higher Education for Diversity, Social Inclusion and Community. A democratic imperative. Council of Europe Higher Education Series. 2018.No. 22. 256 p. URL: <https://theewc.org/content/uploads/2020/02/CoE-Higher-Education-for-Diversity-16x24-WEB.pdf>

21. Council Recommendation of 20 November 2017 on tracking graduates. Official Journal of the European Union. 2017/C 423/01. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017H1209\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017H1209(01))